

УДК 811.161.2'366

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2021.246078>Світлана Ковтюх*

СИСТЕМА ЧИННИКІВ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ СЛОВОЗМІННИХ ПАРАДИГМ МІЛІТИ-ПСЕВДОНІМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У статті розглянуто специфічні ознаки міліти-псевдонімів як вигаданих власних назв військових осіб. Наголошено, що військові псевдоніми українських героїв різних епох, зокрема визвольних змагань 1917–1922, 1938–1950 років, нинішньої російсько-української війни варто писати з великої букви та без лапок. Рекомендовано додати до відповідного параграфу «Українського правопису» таку інформацію та приклади, щоб закріпити як граматичну норму. У публікації детально проаналізовано на засадах морфологічної парадигматики систему релевантних чинників (23 із 33 можливих, 6 віднесено до потенційних), необхідних для виокремлення елементарних парадигматичних класів міліти-псевдонімікону у сучасній українській літературній мові. На відмінювання військових псевдонімів впливають частини мовна маркованість, тип відмінювання, лексичне значення, належність до визначеного класу чи підкласу онімів, до категорії істот-осіб, певного роду, відміни, групи відмінювання, наявність неповної парадигми однини, тих або тих словотворчих формантів, певної фінали основи, тотожність усіх словоформ чи спільність флексивних рядів (з наявністю / відсутністю варіантних або аналітичних форм, пріоритетністю деяких із них) у межах відмінкової парадигми, акцентуаційний, контекстуальний, орфографічний, морфологічний, узусний, діалектний критерії, можливі відхилення від прогнозованих форм та зміни в середині парадигми під впливом екстралінгвальних чинників.

Ключові слова: відмінок, відмінювання, міліти-псевдонім, морфологічна парадигматика, парадигма, позивний, псевдо, словозміна, словоформа.

Kovtjukh Svitlana. The system of factors to define word change paradigms of militi-pseudonyms in the modern Ukrainian language.

The article is concerned with consideration of specific characteristics of militi- pseudonyms as of made-up personal names of the military, the focus is made on the fact that the problem of normative reproduction of such proprieties in orthography is not set up. It is also emphasized that militi-pseudonyms of Ukrainian heroes of different times, in particular of liberation struggle in 1917–1922, 1938–1950, of today's Russian-Ukrainian war, are to be written with capital letters and without inverted commas. It is recommended that such information and examples be added to the corresponding paragraph in «Ukrainian Orthography» and determined as a grammar standard.

The publication involves a detailed analysis of relevant factors system necessary to define elementary paradigmatic classes of militi- pseudonyms. On the whole, there have been defined 23 out of 33 possible nouns in the modern Ukrainian literary language, which can be changed, 6 being considered as potential.

Noun declension of proprieties, functioning as the military's names, is influenced by part of speech characteristics (lexico-grammatical class of nouns, in particular substantivized verbs, numerals, adjectives, participles, adverbs, interjections, etc), by declension type (those of a noun, adjective or referred to differently declined), by lexical meaning, by belonging to a definite class or subclass of onyms, to the person category, definite gender, declension, declension group, short paradigm (only singular word forms), by different word formants, definite stem finals, identity of all word forms or inflexional rows integrity (with or without variant or analytical forms, priority of some of them) within declension paradigm, accentual, contextual, orthographic, morphological, dialect factors, possible deviation from expected forms and changes in the paradigm caused by extra lingual factors (political, military, social, cultural, religious, etc.).

Keywords: case, declension, militi-pseudonym, morphological paradigmatic, paradigm, call-sign, pseudo, inflection, word form.

* Світлана Ковтюх, кандидатка філологічних наук, професорка, в. о. завідувачки кафедри української мови та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (Кропивницький, Україна); e-mail: kovtjukh@ukr.net.

Різномасштабну проблематику міліті-псевдонімії в українському мовознавстві, переважно лексико-семантичні, номінативно-стилістичні, структурно-словотвірні особливості, вивчали М. Лесюк, П. Чучка, В. Німчук, В. Яцій, Н. Павликівська, М. Торчинський, Л. Підкуймуха, Р. Яцків, Н. Шульська та інші. На часі – системне дослідження словозміни військових псевдонімів на засадах морфологічної парадигматики з урахуванням необхідних критеріїв для виокремлення елементарних парадигматичних класів.

Мета статті – визначити чинники, що впливають на відмінювання міліті-псевдонімів у сучасній українській літературній мові. Для реалізації цієї мети необхідно розв’язати такі завдання: 1) з’ясувати специфічні ознаки військових псевдонімів; 2) установити та охарактеризувати релевантні критерії для словозміни досліджуваного підкласу антропонімів; 3) вивчити випадки відхилень від прогнозованих форм.

Професор М. Торчинський кваліфікує «міліті-псевдонім» як придуману особову назву «військового діяча (найбільш часто – підпільну кличку розвідника)» [Торчинський 2010, с. 60]. Досить поширена нині лексема «позивний» почасти «виконує функції ... терміноіда, займаючи проміжну позицію між власне терміном та професіоналізмом». На нашу думку, термінологічну одиницю «міліті-псевдонім» варто трактувати як гіперонім щодо гіпонімів «псевдо», «позивний», «псевдонім-«позивний» тощо [Ковтюх 2020, с. 156–157].

Досі не розв’язане питання про правопис власних неофіційних назв військовиків, зокрема позивних. Уважаємо, що причина подвійної орфографічної практики – написання позивних і псевдо в лапках та без лапок – пов’язана з тим, що первісно словом «позивний» позначали спеціальні «умовні сигнали для розпізнавання радіостанції, судна, військової частини і т. ін.» (СУМ VI, с. 813). У такому значенні їх пишуть у лапках: «Розпорядження і команди передавати: при діях у пішому порядку – голосом по цепу і зв’язковими; при діях на бойових машинах – по радіо. Позивні: командир роти – «Дніпро»; командири взводів – «Дніпро-1, 2, 3»; командири відділень при діях на бойових машинах – бортові номери. Циркулярний позивний – «Кільце» [Зайцев, Пахарев, Луценко 2014, с. 89].

Позивний як кодове слово-відгук під час зв’язку з командуванням чи між військовими підрозділами автоматично поширювали на особу й так само записували в лапках: «А в кожного вузла зв’язку теж є позивний. У вузла мого батальйону був позивний «Призер». Кажу, хай буде і в мене такий. Тому «Призер» деякий час був закріплений за мною. Після цього намагався міняти позивні частіше. На посаді комбрига 81-ї «Призер» теж був певний час – міняли лише числівник» [Бійці 3-го полку... 2019].

Відповідно до чинного «Українського правопису» (2019), та й попередніх редакцій, жодний різновид антропонімів: ні власні імена осіб, ні імена по батькові, ні прізвища, ні псевдоніми, ні прізвиська, ні міфони́ми, ні власні назви персонажів фольклорних, літературних творів тощо – не пишуть у лапках [Український правопис 2019, с. 74–77]. Тому «необхідно уніфікувати орфографію позивних і псевдо» як різновидів міліті-псевдонімів: писати їх із «великої букви та без лапок: позивний *Міф* (Василь Ярославович Сліпак), позивний *Редут* (Герой України Олександр Сергійович Трепак), псевдо *Володимира Михайловича Караташа – Глек*, псевдо *Романа Осиповича Шухевича: Білий, Дзвін, Роман Лозовський, Степан, Чернець, Чух, Тур, Тарас*

Чупринка тощо». Варто «додати зазначену інформацію та взірці до «Українського правопису», а саме: до § 49, п. 1 про вживання великої букви в різних класах та підкласах антропонімів» на с. 74 [Ковтюх 2020, с. 160]. На жаль, на сторінках нової редакції «Українського правопису» (2019) не знайшлося місця для прикладів міліті-псевдонімів українських героїв різних епох, зокрема визвольних змагань 1917–1922, 1938–1950 років, нинішньої російсько-української війни, хоч у § 146, п. 1 пояснено написання навіть власних назв корінних американців – індіанців «*Маленький Вовк*, *Тупий Ніж*» [Український правопис 2019, с. 180]. Та й то є зауваження у фахових перекладачів щодо коректності цих прикладів: замість першого точнішим був би варіант «*Малий Койот*» [Стасюк 2020].

Позивний може бути закріпленим за посадою. Генерал-майор Є. Мойсюк пояснює: «У командира 1-го батальйону 25-ї бригади був позивний «Самара». Тобто, коли я став комбатом, автоматично отримав позивний – «Самара». ... є таблиця позивних, яку готують зв'язківці бригади, я прийняв позивний за посадою ... Позивний же для чого придуманий? Щоб не могли ідентифікувати, хто розмовляє ... Тому я був і «87-м», і «25-м». Головна мета – аби противник, який прослуховує канали зв'язку, не знав, хто ставить завдання. Тому позивні міняються окремо під кожне завдання: під операцію, під командно-штабні навчання тощо. А ті військові, хто придумує позивний і користується ним повсякденно, в побуті – то військові романтики. Бо позивний – це приховування абонента. Це прописано і в керівних документах: позивні мають мінятися» [Командувач ДШВ ... 2019].

Нині, відповідно до стандартів НАТО, наприклад, для спецпризначенців позивні обирають не так, як для учасників добровольчих батальйонів, напіввійськових, навчальних структур тощо: «... людина, яка займається озброєнням», має «позивний «Браво». Командир завжди «Альфа». Це стандартно для всіх груп. «Міняється лише нумерація. В такій ситуації набагато простіше передавати інформацію, все чітко і зрозуміло», хто саме в етері і «яку інформацію можна отримати» [Кравченко 2019].

Характерними ознаками міліті-псевдонімів, на нашу думку, є такі: 1) це неофіційна власна назва на позначення військових або членів напіввійськових структур, не регламентована законодавчо, хоч може бути в окремих випадках регламентованою; 2) системність; 3) номінативність; 4) це зазвичай вторинна номінація; 5) наявність чи відсутність образності; 6) власну назву може обирати сам індивід, його товариші по зброї, керівники, рідше – інші причини появи; 7) може бути мотивованим, почасти мотивованим, немотивованим (вибір випадкового слова); 8) головна мета – секретність, необхідність приховати офіційну інформацію про військову особу, розвідника тощо; 9) не є спадковим антропонімом, хоч може бути закріпленим за певною військовою технікою, типом озброєння, посадою, позицією тощо; 10) військовий може за певних обставин змінювати свій псевдонім, мати кілька прихованих антропонімів; 11) унаслідок явища омонімії різні особи можуть обирати той самий військовий псевдонім; 12) така власна назва відома в період прямого використання обмеженому колу причетних, широкого оприлюднення міліті-псевдонім може набути після демобілізації особи, після отримання статусу ветерана, після ротації (можлива зміна власного найменування), після госпіталізації, після смерті, після публікацій у ЗМІ, унаслідок полону та інших причин.

Для дослідження морфологічної парадигматики апелювальної та пропріативної лексики загалом виокремлено 33 чинники, серед яких є «основні

(обов'язкові) та додаткові (факультативні), тобто такі, що значно рідше, проте впливають на словозмінні парадигми іменників» [Ковтюх 2019, с. 87–97].

Щоб усебічно проаналізувати систему словозміни міліті-псевдонімікону сучасної української мови, варто зважати на низку критеріїв.

1. Частиномовна належність до лексико-граматичного класу іменників. Псевдо, що походять від дієслів у наказовому способі: *Угадай, Непитай, Шугай, Нежурись, Стріляй, Палай* (так творяться й деякі кіноніми), унаслідок морфолого-синтаксичного способу, або конверсії, субстантивуються й відмінюються як іменники II відміни чоловічого роду м'якої групи. Так само унаслідок субстантивації до лексико-граматичного класу іменників переходять числівники (*Двадцять Четвертий, Двадцять П'ятий, Сотий*), прикметники (*Дерев'яний, Дерзкий, Золотий, Боровий, Кульгавий, Далекий, Грізний, Сталевий, Бурій, Сивий, Благий, Сивенький, Білий, Незломний, Мокрий, Пильний, Моторний, Немірний, Тихий, Чорний, Бойовий, Степовий, Старий; Бистра, Ясна, Руда*), дієприкметники (*Учений, Недобитий*). Прислівник *Браво*, виконуючи роль міліті-псевдоніма, змінює частиномовний статус: переходить в іменник нульової відміни. Таку саму граматичну характеристику має субстантивована лексема *Окей* (іншомовна частка, вигук, прислівник) – псевдо Євгена Ляховича – підхорунжого УГА, члена УВО та ОУН, дипломатичного представника ОУН у Великій Британії, який «у спілкуванні часто вживав цей англійський вислів» (Сила пам'яті 2021). До незмінюваних іменників варто зараховувати приховані антропоніми, що функціонують як варваризми (іншомовні вкраплення): *Андрій Казмірчук, старший солдат роти вогневої підтримки 90-го окремого аеромобільного батальйону із позивним «Fly»* (АД 242, с. 257). Із часом можлива повна адаптація таких лексем у всіх підсистемах української мови, зокрема в граматичній.

2. Іменниковий чи прикметниковий тип відмінювання, наприклад: *Загалом до штурму залучено чотири відділи, а саме: сотні «Ударники-4» (командир Володимир Щигельський – «Бурлака»), «Ударники-7» (командир Григорій Янківський – «Ластівка»), «Ударники-2» (командир Дмитро Карванський – «Орський» – заступав пораненого сотенного Михайла Дуду – «Громенка») та «Ударники-6» (командир сотенний «Яр», прізвище невідоме)* (В'ятрович 2015, с. 227). *Навіть не знаю, кого хотілось би відзначити, але на думку одразу приходять бійці загону: «Механік», «Жора», «Ліберієць», «Філін», «Саніч», «Яцик», «Кацан», «Добрий», «Халк», «Фаза», «Стрелок», «Антаріо», «Дед», «Стах», «Барс», «Боцман», «Абрек», «Укроп», «Форум». «Клім» та ін. Усіх не перерахуєш, бо весь загін, усі бійці варті, щоб їх згадали. Вони справжні герої* (АД 242, с. 253–254). Переважна більшість військових псевдонімів відмінюються так, як іменники, – чоловічі: *Шина, Риба, Свобода, Полтава, Голова, Сакра, Цяпка, Буря, Лисоня, Призер, Ташкент, Карат, Мирон, Циган, Байдак, Краб, Адам, Максон, Чук, Стафф, Сократ, Хем, Чечен, Дід, Остюк, Лев, Бішут, Балан, Гросс, Скаут, Поляк, Корінь, Поль, Мефодій, Сенсей, Ярич, Довбуш, Мукач, Липкевич, Крилач, Бийлихо, Данилко, Павелко, Ярко, Крамаренко; жіночі: Пчолка, Пума, Зірка, Відьма, Монашка, Марта, Анна, Оксана, Домовина, Орися, Мотря* тощо.

Прикметниковий тип відмінювання характерний для субстантивованих прикметників, дієприкметників, порядкових числівників, які виконують функції міліті-псевдонімів. За зразком твердої групи відмінюються: *Фартовий, Підлий, Тихий, Високий, Бистроокий, Садовий, Крилатий, Жовтий, Чесний, Бистрий, Грізний, Глухий, Холодний, Хижий, Далекий, Нічний, Березинський, Новий,*

Луговий, Дніпровий, Львівський, Зелений, Певний, Буйний, Набитий; Кудрява, Чорна, Бистра, Ясна, Степова, Зарічна та інші. За зразком м'якої групи відмінюються: *Третій, Синій, Дальній* тощо. У нашій картотеці не зафіксовано військових пропріативів на *-лиций*.

Власні назви *Люба, Дзвінка* можуть змінюватися за прикметниковим чи іменниковим типом, спостережене явище граматичної омонімії, тому необхідно в словниках військових псевдонімів подавати граматичні ремарки – окремі відмінкові форми чи закінчення, а також приклади речень із міліті-псевдонімами не тільки в називному відмінку.

У деяких випадках відхилень від прогнозованих форм міліті-псевдоніми варто кваліфікувати як різновідмінювані, наприклад: псевдо *Семенів* змінюється так, як прізвище *Билів* в однині [Ковтюх, Кашталян 2012, с. 216].

3. Семантичний критерій. Якщо апелювати, що мали повну парадигму, унаслідок онімізації в межах лексико-семантичного способу творення переходять до розряду військових псевдонімів, то вживаються тільки в однині: *Чайка, Пума, Оса, Берізка, Монета, Засць, Бугай, Кінь, Князь, Ворон, Голуб, Щур, Гуцул, Магістр, Беркут, Професор, Вовк, Комар, Звір, Козак, Суслик, Хрест, Стяг, Ангел, Крук, Чех, Анархіст* тощо.

4. Належність до підкласу міліті-псевдонімів. З одного боку, як назви осіб, розглядані оніми можуть бути омонімічні офіційним іменам, прізвищам, по батькові: *Кузьма, Володя, Роман, Богдан, Тарас, Улас, Степан, Остап, Пилип, Орест, Нестор, Олесь, Василь, Кирило, Данило, Гаврило, Славко, Юрко, Ліда, Люба, Зіна, Олена, Світлана, Маруся, Надя, Оля, Христя, Софія, Зірвишапка, Розбийгора, Шелест, Дзвінчук, Липкевич, Деркач, Юркевич, Бойко, Кобзаренко, Соколенко, Громенко, Чорненко, Гончаренко, Карпенко, Сомко, Франко, Гордієнко, Матюшенко, Лаврінович, Карпович, Калинович* тощо.

За словозмінними характеристиками серед пропріативів військові найменування найближчі до псевдонімів, прізвиськ та зоонімів. Письменник В. Запека, який брав участь в АТО, у присвяті до роману «*Щуцник*» подає перелік знайомих і незнайомих йому бойових собак, «що мають такі імена-позивні» (автор кіноніми прирівнює до військових позивних, частина кличок омонімічна міліті-псевдонімам): *Азов, Дунай, Алекс, Север, Карат, Круглий, Балу, Комбат, Лютий, Тайсон, Відважний, Босій, Марта, Рута, Змій, Генерал* тощо (Запека, с. 3).

5. Маркованість категорією істот-осіб. У родовому відмінку однини II відміни таких назв уживають закінчення **-а (-я)**, навіть якщо вони тотожні апелюванню, що мають у таких словоформах зазвичай флексію **-у (-ю)**: *Тола, Вітра, Техаса, Ліса, Чавуна, Яра, Жара, Духа, Шрифта, Шума, Буга, Стимула, Пуха, Граніта, Гонорара, Фарта, Рубежа, Наркоза, Алжира, Секрета, Гомона, Дощика, Дозора, Мира, Дуная, Клея. Передала «Стена»* [п. ф. **Стен** – С. К.] *моїм родичам* (Гавришко, с. 99). У формі знахідного відмінка однини досліджувані одиниці II відміни мають форми, які збігаються з родовим відмінком однини: *Граба, Кута, Дуба, Паса, Тайфуна, Вихора, Мака, Баса, Лиса, Дюшеса, Телефона, В'єтнама, Гарта, Німця, Нечая*.

6. Вплив на вибір певної парадигми словотворчого форманта чи фіналі основ. Наприклад, міліті-псевдоніми із суфіксами **-ик, -чик, -ник, -ак** марковані чоловічим родом, належать до II відміни твердої групи, у місцевому відмінку однини не мають флексії **-і**, кінцева фонема основи /к/ не чергується із /ц'/: *Сухарик, Дощик, Бандерчик, Телефончик, Женчик, Чубчик, Характерник, Гірник, Вожак, Світляк, Чорняк* та інші. Наявність суфіксів **-ець, -ень** у

досліджуваних онімах указує на те, що це іменники II відміни, що мають відмінкові закінчення м'якої групи, у цих назвах відбувається чергування фонем /e/ з нульовою у формах непрямих відмінків: *Українець, Корєць, Верховинець, Запорожець, Сіроманець, Мисливець, Спартанець, Китасць, Німець, Естонець, Італієць, Американець, Шершень, Червень* тощо.

7. Віднесеність до категорії чоловічого чи жіночого роду, оскільки такі власні назви позначають осіб чоловічої або жіночої статі. Можливі випадки наявності подвійного – чоловічого або жіночого роду (чи граматичної омонімії). Наприклад, позивні *Ластівка, Ромашика* можуть бути чоловічого роду, а можуть – жіночого.

8. Синтагматичний критерій: Засвідчено жіночі псевдо *Іскра, Сова, Хмара* й чоловічі *Іскра, Сова, Хмара*, які формально мають тотожні відмінкові парадигми: *Членка ОУН на псевдо «Хмара». За столом сидять командири: «Дяченко», «Кубік», «Хмара»* (Гавришко, с. 177, 119). Такі міліті-псевдоніми відрізняються тільки категорією роду й відповідним узгодженням у контексті з іншими словами: *«Хмара» пішла на завдання; «Хмара» пішов на завдання. Авіценна* – первісно іменник чоловічого роду змінює цю категорію на жіночий рід, ставши позивним Вікторії Ковач.

9. Належність переважно до I, II чи нульової відмін або перебування поза ними (в останньому випадку йдеться про слова прикметникового типу відмінювання). Оскільки міліті-псевдоніми марковані чоловічим та жіночим родом, то можуть належати до I відміни – чоловічі: *Кавка, Цяпка, Мега, Шишка, Кобра, Гюрза, Зима, Заграва, Риба, Залізьяка, Муха, Фома, Крава, Кліма, Коба, Кіра, Птаха, Береза, Сатана, Одеса, Акела, Аляска*; жіночі: *Сана, Шпилька, Кішка, Кассандра, Фортуна, Рута, Сімка, Русалка, Ліщина, Роксолана*. Приклади II відміни – чоловічі: *Прут, Лемик, Кміт, Зот, Таран, Верес, Фриц, Адідас, Снікерс, Сіф, Скелет, Нерв, Скельт. В'ячеслав Зайцев із позивним «Хортиця» обороняв Донецький аеропорт восени 2014 року у складі 79-ї окремої аеромобільної бригади. Кирило Бабенцов із позивним «Кобра», боєць батальйону ОУН, розповідає про те, як потрапив у Донецький аеропорт... (АД 242, с. 64, 216). Викликає командир «Грім»: «Подруго “Марто”, якийсь відділ прийшов із Волині, шукають зі мною зв'язку...» З одним із них, майором «Соколом», потім організувала розвідувальну сітку на Прикарпатті (Гавришко, с. 143, 142). Усе моє спорядження було привезене волонтерами, форму й берці купили самі, а бронезилет мені дав мій друг «Скельд» (АД 242, с. 43).*

Можуть бути жіночі псевдо чи позивні, марковані категорією жіночого роду, що належать до III відміни. Гіпотетично онімізуватися можуть й іменники середнього роду II та IV відмін, проте формально їхній рід визначатимуть як чоловічий чи жіночий залежно від того, особу якої статі позначатимуть відповідні найменування.

Засвідчено приклад іменника III відміни, який використано у функції міліті-псевдоніма підпільника – *Сталь*, оскільки це слово позначає особу чоловічої статі, то змінює категорію жіночого роду на чоловічий і відмінюється за зразком іменника II відміни м'якої групи: *Сталя, Сталєві, Сталєм*.

10. Віднесеність до певної групи відмінювання. Власні назви I та II відмін поділяють на три групи відмінювання: тверду (жіночі найменування: *Галичанка, Рута, Підгірянкa, Вега, Сестра, Богуславка, Казка, Діброва, Дзвінка, Гива, Дичка, Дама, Кроха, Дарина, Білка, Магда, Трава, Сніжка*; чоловічі псевдоніми: *Хома, Голова, Сосна, Чайка, Оса, Бровко, Ромко, Карпо, Влодко, Сірко, Любко, Вуйко, Мангал, Білогруд, Лемик, Скоб, Сатурн, Дюс, Тайсік, Верес, Брест, Сніп,*

Кац), м'яку (чоловічі: *Вінниця, Боя, Заведія, Довбня, Зозуля, Куниця, Гриня, Триня, Камай, Соловій, Балай, Вогонь, Вирій, Коваль, Базь, Бей, Липей, Колізей, Бринь, Хміль, Шепіль, Крутій, Шпиль, Окунь, Кошіль*; жіночі: *Доля, Марія, Орися, Лисиця, Буря*) та мішану (чоловічі: *Малежа, Печа, Туча, Саранча, Векиша, Сиваш, Меч, Сурмач, Крутіж, Дальнич, Доц, Крилач, Кліц, Бенч, Ніж*; жіночі: *Круча, Ружа*).

Особливу увагу варто звернути на військові псевдоніми на **-р**, серед яких є назви твердої групи (*Бор, Явір, Юр, Командир, Тур, Добромир, Мир, Щур, Федір, Сувенір, Яр, Кодіяр*), м'якої (*Дудар, Лицар, Кобзар, Ігор, Цезар, Лазар; Верталися ми удвох з Єгерем одного пізнього вечора на базу через селище, і нам закортіло попити чогось холоденького* (Шкляр, с. 11)) та мішаної (*Маляр, Вугляр*).

11. Тотожність усіх словозмінних форм, тобто належність до нульової відміни. Наприклад, міліті-псевдоніми чоловічого роду (*Нео, Антаріо, Вано, Джонні, Ромео, Ківі, Сімі, Мосе, Монте, Іолчу, Ернесто, Лао Дзи*) та жіночого (*Блонд, Мадлен, Марго, Музі*) є невідмінюваними. Псевдоніми *Галіфе, Цунамі, Динамо* міняють рід із середнього на чоловічий. До нульової відміни віднесено позивні-аббревіатури: *ПП, ВДВ, ТТ (Тьотя Таня)*. До позиційно незмінюваних варто зарахувати позивний *Нуль Шість*.

12. Наявність неповної парадигми. Для словозміни міліті-псевдонімів характерною ознакою є відмінювання тільки в однині. Форми однини та множини від військових особових неофіційних найменувань у деяких випадках набувають стилістичного значення узагальнених назв: *Я пішов на війну, щоб «ДНР» не прийшло сюди, щоб не було цього бардака тут, цих бандитів – «Гіві» і «Мотороли», усього російського зброю, якому дали зброю і платять гроші* (АД 242, с. 47). *Ще один відправився до гів та моторол* (Патріоти України). У наведених прикладах засвідчена негативна знижена оцінка, пейоративна конотація: позивні медійно відомих сепаратистів автори використовують як узагальнене маркування для військових ворогів України.

13. Однакова схема наголошування. У межах парадигми має бути та сама акцентуація в усіх словоформах онімів того чи того елементарного парадигматичного класу.

14. Спільність флективних рядів. Цей критерій полягає в тому, що в усіх відмінках досліджуваних псевдонімів, що належать до одного елементарного парадигматичного класу, мають бути тотожні закінчення.

15. Однотипність орфографії. Псевдо *Кобзар, Дудар, Цар, Митар, Лицар, Лікар, Єгер, Лазар* відмінюються за зразком слів II відміни м'якої групи, тому для них важливе не тільки фонемне, а й однакове буквене вираження флексій.

16. Наявність чи відсутність варіантних форм. Для міліті-псевдонімів чоловічого роду II відміни у формі місцевого відмінка однини характерні флексії **-ові (-еві, -єві), -у (-ю)** (*Щурік, Держак, Моряк, Чумак, Мечник, Рибак, Корчак, Смок, Вікінг, Варяг*) або **-ові (-еві, -єві), -у (-ю), -і (-ї)** (*Грегит, Туркмен, Султан, Боз, Гайворон, Снігур, Шаман, Індус, Чуб*).

17. Пріоритетність певних відмінкових форм. У давальному відмінку однини позивних II відміни на першому місці треба подавати словоформи із закінченнями **-ові (-еві, -єві)**, на другому – **-у (-ю)**, бо це назви людей.

18. Уживання прийменників для утворення аналітичних форм. Наприклад, прийменник *по* у формі місцевого відмінка однини військових псевдонімів II відміни чоловічого роду твердої групи впливає на вибір флексій **-ові (-еві, -єві)** та **-у (-ю)**: *по Бояринові й по Боярину*.

19. Наявність чергувань голосних і приголосних фонем. *Дністер – Дністра* (чергування /e/ – /ø/), *Барвінок – Барвінкові*, *Вогонь – Вогня* (чергування /o/ – /ø/), *Грім – Грома*, *Ніж – Нож*, *Сніп – Снопа* (чергування /i/ – /o/ з одночасним – твердої і м'якої приголосних фонем), *Хміль – Хмеля*, *Шеніль – Шепеля*, *Рубіж – Рубежа* (чергування /i/ – /e/).

20. Вплив узусу. Наприклад, за традицією міліті-псевдоніми *Маляр*, *Вугляр* відмінюються так само, як омонімічні апелютиви II відміни мішаної групи, але тільки в однині.

21. Вплив діалектного відмінювання. Прізвища на кшталт *Іваньо* «в давальному й місцевому відмінках мають варіанти закінчень» [Український правопис 2019, с. 168] *Іваневі*, *Іваньові*, *Іваню*. Очевидно, для псевдо *Бодьо* під впливом закарпатських говірок характерні словоформи: *Бодьові*, *Бодьом*, *на*, *у* (*є*), *при*, *по Бодьові*. Власне діалектні слова можуть обирати в якості прихованих військових найменувань, наприклад: *Пімста*, *Бімба*.

22. Відхилення від прогнозованих форм. З метою збереження початкової форми псевдоніма в непрямих відмінках уникають чергування, засвідченого в омонімічних апелютивах, такі власні назви військових: *Сон – Сона*, а не *Сна*, *Чернець – Чернеця*, а не *Ченця*.

Засвідчено референційний і конститутивний контраст граматичного роду. Якщо міліті-псевдонімами стають іменники середнього роду, то, позначаючи осіб чоловічої статі, такі оніми змінюють категорію роду на чоловічий: *Око*, *Гніздо*, *Ядро*, *Чудо*. Так само міліті-псевдоніми з ознаками формального чоловічого роду, що називають жінок, маркують категорією жіночого роду: *Солдат*, *Джексон*, *Мальок*, *Будівельник*, *Ларчик* (від імені *Лариса*), *Кіборг*, *Вітерець*, *Капкан*, *Стелс* (від імені *Стелла*). Таке явище характерне як для прихованих імен учасниць УПА (Дарія Ребет-Цісик – єдина жінка в Проводі ОУН(б) та президії УГВР (Української головної визвольної ради) мала псевдо *Орлян*, *Роберт*, Людмила Фоя серед інших мала псевдо *Перелесник*), так і для власних найменувань осіб жіночої статі, які беруть участь у нинішній російсько-українській війні (*Чорногор* – Борисенко Алла, учасник АТО, псевдонім обрано на честь героя твору Пантелеймона Куліша «Чорна рада» Богдана Чорногора, Ірина Іванюш (позивний *Лютик*), Олена (позивний *Київ*), Андріана Сусак (*Малиш*), Тетяна Дубіцька (*Док*), Олександра Осипенко (*Кот*), Тетяна Дундук-Кучерява (*Танчик*), Людмила Калініна (*Строїтель*), Анастасія Цебринська (*Фенікс*) та інші).

Дослідник А. П. Загнітко зазначає: «Форми роду дієслова послідовно репрезентують референційний рід іменника-суб'єкта, пор. випадки референційного контрасту на кшталт *Рідний Танюшик бігла йому назустріч* (Р. Самбук), де форма іменника відображає різновиди конститутивного контрасту в родовій належності іменника: -ик + ø = ч. р.; *Танюшик* – формально маркована, внутрішньопарадигмально і / чи міжпарадигмально закріплена і словотвірно підкріплена грамема чол. р., семантично ж мотивована грамема жін. р. Референційна віднесеність іменника є визначальною для форми роду дієслова-присудка» [Загнітко 2018, с. 47]. Наприклад: *Познайомилась із пані на псевдо «Майстер». Мою провідницю «Майстра» хлопці брали на руки, бо вона була маленька ростом, а вода подекуди сягала нам по шию. Проте в нього закохалася моя керівниця «Лет». Свою першу штахету понесла в сусіднє село до зв'язкової Марійки на псевдо «Вій». Так зробили [підірвали себе гранатою. – С. К.] дівчата на псевдо «Орися», «Ліс», «Бистриця», «Юрчик», «Казка» (Гавришко, с. 53, 54, 80, 82).*

23. Зміни під впливом екстралінгвальних чинників. Наприклад, псевдо *Корнилів* з метою збереження українського суфікса **-ів** у непрямих відмінках відмінюють без закономірного чергування /i/ в закритому складі з /o/ у відкритому: *Корниліва, Корниліву, Корнилівим, на, у (в), при, по Корниліву* тощо.

Крім проаналізованих 23 релевантних чинників для словозміни міліті-псевдонімів, до потенційних критеріїв (за умови вибору відповідних лексем у якості пропріативів) варто зарахувати такі: 1) участь у появі нових відмінкових словоформ формотворчих морфем (*дитя – дитяти*), 2) інші морфонологічні зміни в основі, крім чергувань, наприклад, усічення (*слов'янин – слов'яни, у нашій картотеці засвідчений усічений у початковій формі позивний Слов'ян, який не має цього явища при словозміні*), 3) фонетичні явища в основі лексем: спрощення приголосних, поява протетичних тощо при відмінюванні (*горишок – горішка, прихвостень – прихвосня, вісь – на осі*), 4) етимологічний чинник, що передбачає збереження історичних традицій у процесі словозміни (*друг – друзі*), 5) реалізація нових пропозицій Правописної комісії, зазвичай відновлення історичних давньоукраїнських традицій (*кров – крові*), 6) стилістичний чинник.

Отже, для міліті-псевдонімів як вигаданих власних імен військових осіб характерна низка специфічних ознак: неофіційність, системність, номінативність, вторинна номінація, наявність / відсутність образності, різні умови вибору пропріатива (сам індивід, його товариші по зброї, керівники, інші причини появи), мотивованість / немотивованість, секретність, відсутність родинної спадковості, хоч прихований антропонім може бути закріпленим за певною військовою технікою, типом озброєння, посадою, позицією тощо, можливість омонімії, зміни чи наявності кількох власних назв в одного військового, обмеженість оприлюднення. В «Українському правописі» варто закріпити як граматичну норму написання міліті-псевдонімів із великої літери та без лапок.

На відмінювання пропріативів, що виконують функції найменувань військовиків, впливають частиномовна маркованість (належність до лексико-граматичного класу іменників, зокрема субстантивованих дієслів, числівників, прикметників, дієприкметників, прислівників, вигуків тощо), тип відмінювання (іменниковий, прикметниковий чи віднесеність до різновідмінюваних), лексичне значення, належність до визначеного класу або підкласу онімів, категорії істот-осіб, певного роду, відміни, групи відмінювання, наявність неповної парадигми (тільки словоформи однини), тих або тих словотворчих формантів, певної фіналі основи, тотожність усіх словоформ чи спільність флективних рядів (з наявністю / відсутністю варіантних або аналітичних форм, пріоритетністю деяких із них) у межах відмінкової парадигми, акцентуаційний, контекстуальний, орфографічний, морфонологічний, узусний, діалектний чинники, можливі відхилення від прогнозованих форм та зміни в середині парадигми під впливом екстралінгвальних чинників (політичних, військових, соціальних, культурних, релігійних, моди на певні словоформи тощо). Усього виокремлено 23 чинники із 33 можливих для словозміни іменників у сучасній українській літературній мові, 6 віднесено до потенційних.

Необхідно продовжити системне вивчення словозміни військових псевдонімів у сучасній українській мові. Варто укладати граматичні словники пропріативів різних класів і підкласів на засадах морфологічної парадигматики.

ЛІТЕРАТУРА

Бійці 3-го полку спецпризначення: «ССО це як хірургія. Локально, боляче і в самий потрібний момент» (2019). [В:] *Армія FM*, 30 липня. URL: <https://www.armyfm.com.ua/bijci-3-go-polku-spergriznachennya-ssо-се-уак-hirurgiya.-lokalno-bolyache-i-v-samij-potribnij-moment/> (дата запити: 11.05.2021).

Загнітко, А. П. (2018). *Мовний простір граматики*. Вінниця, 446 с.

Зайцев, Д. В., Пахарєв, С. О. і Луценко, І. О. (2014). *Робота командира взводу в основних видах бою*. Київ, 144 с.

Ковтюх, С. Л. і Кашталян, О. М. (2012). *Словозмінна парадигматика українських прізвищ*. С. Л. Ковтюх (ред.). Кіровоград, 258 с.

Ковтюх, С. Л. (2019). Система чинників для визначення словозмінних парадигм іменників у сучасній українській літературній мові. [У:] *Грамматичний простір сучасної лінгвоукраїністики. Науковий збірник Катерини Григорівни Городенської*. Київ, с. 85–99.

Ковтюх, С. Л. (2020). Особливості відмінювання та правопису мілітіпсевдонімів у сучасній українській мові. [У:] *Наукові записки. Серія : Філологічні науки*. Кропивницький, вип. 175, с. 155–161.

Командувач ДШВ «Женя-Війна» Мойсюк: На початку АТО нас на Донбасі зустрічали квітами (2019). [У:] *Новинарня*, 12 листопада URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/zmi-pro-nas/2019/11/12/komanduvach-dshv-zhenya-vijna-mojsyuk-na-pochatku-ato-nas-na-donbasi-zustrichali-kvitami/> (дата запити: 11.05.2021).

Стасюк, Б. (2020). Слухайте, ну це ж просто вигублення немовлят якесь ... [В:] *Український правопис-2018*, 16 січня. URL: <https://www.facebook.com/groups/177824792769309/permalink/565506484001136/> (дата запити: 03.09.2021).

Торчинський, М. М. (2010). Денотатно-номінативна структура псевдонімії як складник української ономастичної терміносистеми. [В:] *Українське мовознавство*. Київ, вип. 40, с. 57–63. *Український правопис* (2019). Київ, 391 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

АД 242 – АД 242. *Історія мужності, братерства та самопожертви* (2016). Харків, 352 с.

В'ятрович – В'ятрович, В. (2015) *Україна. Історія з грифом «Секретно»*. Харків, 512 с.

Гавришко – Гавришко, М. І. (2018). *Долаючи тишу: жіночі історії війни*. Харків, 239 с.

Запека – Запека, В. (2019). *Цуцик*. Антивоєнний роман. Житомир, 224 с.

Патріоти України – Ще один відправився до гів та моторол (2019). [У:] *Патріоти України*, 25 лютого. URL: <https://www.facebook.com/399220916922445/posts/1132981810213015/> (дата запити: 11.08.2021).

Сила пам'яті – 4 червня 1900 р. у с. Ушня Золочівського р-ну народився Євген Ляхович «Окей»... (2021). [У:] *Сила пам'яті*, 3 червня. URL: <https://upa75ua.blogspot.com/2021/06/4-1900.html?fbclid=IwAR3-uswcoO2fNY13tqy73wuwkFHKLYDEvzr87aHucZEjzBtjEfq-puFBrfc> (дата запити: 11.05.2021).

СУМ – *Словник української мови* (1975). В 11 т. І. К. Білодід (ред.). Київ, т. 6, 832 с.

Шкляр – Шкляр, В. (2015). *Чорне Сонце*. Харків, 304 с.

Подано до редакції 06.09.2021 року

Прийнято до друку 02.10.2021 року